

CZÁRÁN ÚTJAIN

A természet sok szép és érdekes látnivalóval adományozott meg bennünket itt a Kárpát-medencében.

Ám a leglátványosabb tájban vagy képződmény körül sem alakul ki magától turistaparadicsom, azt „ki kell találni” és meg kell szervezni. Ezt ismerte föl az egyik első turisztikai szakemberünk,

a 150 éve született Seprősi Czárán Gyula.

Czárán Gyula még fiatalon – az 1860-as években – többször is eljutott a nyári Alpokba: ott már akkor jókora turisztikai infrastruktúra épült ki. Apjának 1890-ben bekövetkezett halála után a 2000 holdas seprői birtokot bérbeadta, hogy mielőbb megvalósíthassa terveit, bejárassa a Béli- és a Bihar-hegységet. (A Bihar-hegység földrajzi leírását lásd az Élet és Tudomány ez évi 18. számában, *Amerre a vízkeletek fakadnak* címmel! – A szerk.)

Czárán Menyházán (ma Moneasa, Arad-megye) telepedett le, hogy megismerje a környék turistalátványosságait (a grohoti sziklahidat, a déznai várat, az 1114 méter magas Nagy Arad-csúcsot, a József-magaslatot. Aztán hozzákezdett az ezeket feltáró

központja lehetne, mivel a hegység belsejében és elég magasán található, ám országúton jól megközelíthető.

Komponált körutak

A területen élő őslakók, a *mócok** bizalmatlanul fogadták a különös, fekete köpenybe burkolózó, köpcös, Ferenc József-szakállt viselő, himlőhelyes arcú embert. Szándékait megismerve azonban favágók, juhászok, rézbányai kovácsok, ácsok és bányászok álltak szolgálatába. Tervei megvalósításához: a *körutak* megtételét könnyítő *hidak, létrák, lépcsők, sziklába vésott (vagy éppen a barlangokban kikövezett) utak*

részt vevő munkásaival ismét bejárta, egy-egy helyszínen meghatározta a út fajtáját, a hozzávaló anyagokat, majd végig maga irányította a munkálatokat. („Útépítőnk” többször is szembesült azzal, hogy *földtani ismeretei* hiányosak tervei megvalósításához, ezért 45 évesen, 1892-ben beiratkozott a *Selmecbányai Bányászati Akadémiára*. Ott egyebek között megtanulta a legkülönbözőbb célú robbantások technikáját és a sajátos ácsolatok készítésének a módját.)

A körutakat egy-egy *zeneműhöz* hasonlóan komponálta meg. Az út elején – mintegy nyitányként – felvillantotta a majdani látványt, ám azt csak később, egy távoli kilátóponton en-

SEPRŐSI CZÁRÁN GYULA
(1847–1906)

SEPRŐSTŐL MENYHÁZÁIG

Seprősi Czárán Gyula az Arad megyei Seprősen – ma Sepreus – 1847. augusztus 23-án született. (A Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat a születési évforduló alkalmából emléktűrárt szervezett októberben, s bejárták Czárán egykori helyszíneit.) A Magyarországon nemességet kapott *örmény* család fiának gyermekkoráról keveset tudunk. Középiskolai tanulmányait Aradon végezte, majd Pozsonyban fejezte be kitüntetéssel. Műszaki érdeklődése ellenére – örmény származású édesapja, Czárán Gergely földbirtokos kívánságára – a budapesti jogi fakultásra iratkozott be, majd a másodév után átiratkozott Bécsbe. Egyetemi tanulmányait egy *hólyagoshimlő-járvány* szakította meg. Ezt csak erős szervezetenek köszönhetően tudta leküzdeni. Felyőgyulása után visszatért szülőfalujába, Seprőse, s ott bekapcsolódott a családi birtok irányításába. 1906. január 6-án, Menyházán hunyt el.

Igazán alkotó munkát azonban a szomszédos Bihar-hegységben fejtett ki. Annak egy híres üdülőhelyére, a különleges szépségű környezetben fekvő *Stina de Văle* 1892-ben jutott el. Azt később – Őtárfüred, Lillafüred, Balatonfüred stb. mintájára – *Biharfürednek* nevezte el, s úgy gondolta, hogy a bihar-hegységi kirándulások

gedte megpillantani. Meredek hegyoldalon – szinte csak hajtűkanyarokból álló – vad serpentinúton vezetete a látványosság hirtelen tártult eléjük.

A *Meregyóhoz* és a *rechiteli vízéhez* 1897-ben kiépített „próbakörutat” a Szamos-bázár, 1901-ben a *Galbina-körút*, 1902-ben a *ponori Csodavár*, majd 1903-ban a *Révi-szoros* kiépítése követte. Ez utóbbi érdekében kirobantotta a Révi- vagy *Zichy-barlang* bejárati szifonját, megnyitva az utat a barlang feltárásához (annak további szakaszait később dr. Kessler Hubert tárta fel). A Galbina-körút 1905-re nyerte el

végleges formáját, amikor a forrás alatti szakaszt is elképzelései szerint alakíthatta ki. Mindezt annak a tudatában tette, hogy rövid idő múlva nagyarányú fakitermelés kezdődik azon a területen. S így is történt: a favágók Czárán útjain már könnyűszerrel közelíthették meg a helyszínt, a kivágott hatalmas méretű fákat pedig egyszerűen lecsúszatták a völgyekbe.

A bihari körutak lényege az volt, hogy a szálláshelyről kiindulva – ez többnyire Biharfüred volt – több

KILÁTÁS A GALBINA-SZIRTÉRŐL, CZÁRÁN
EGYIK KÖRÚTJÁNAK
HAJDANI
CÉLPONTJÁRÓL

hegyi üdülőhelyeken, így Biharfüreden is. Czárán az ő kedvtelésüket igyekezett szolgálni: legendás híró túrákat szervezett és vezetett a Biharban hazai és – német, francia, olasz meg román nyelvismerete révén – külföldi vendégei számára. A pihenőhelyekre előre bekészített

A SZAMOS-BAZÁR
BABYLON-KAPUJA

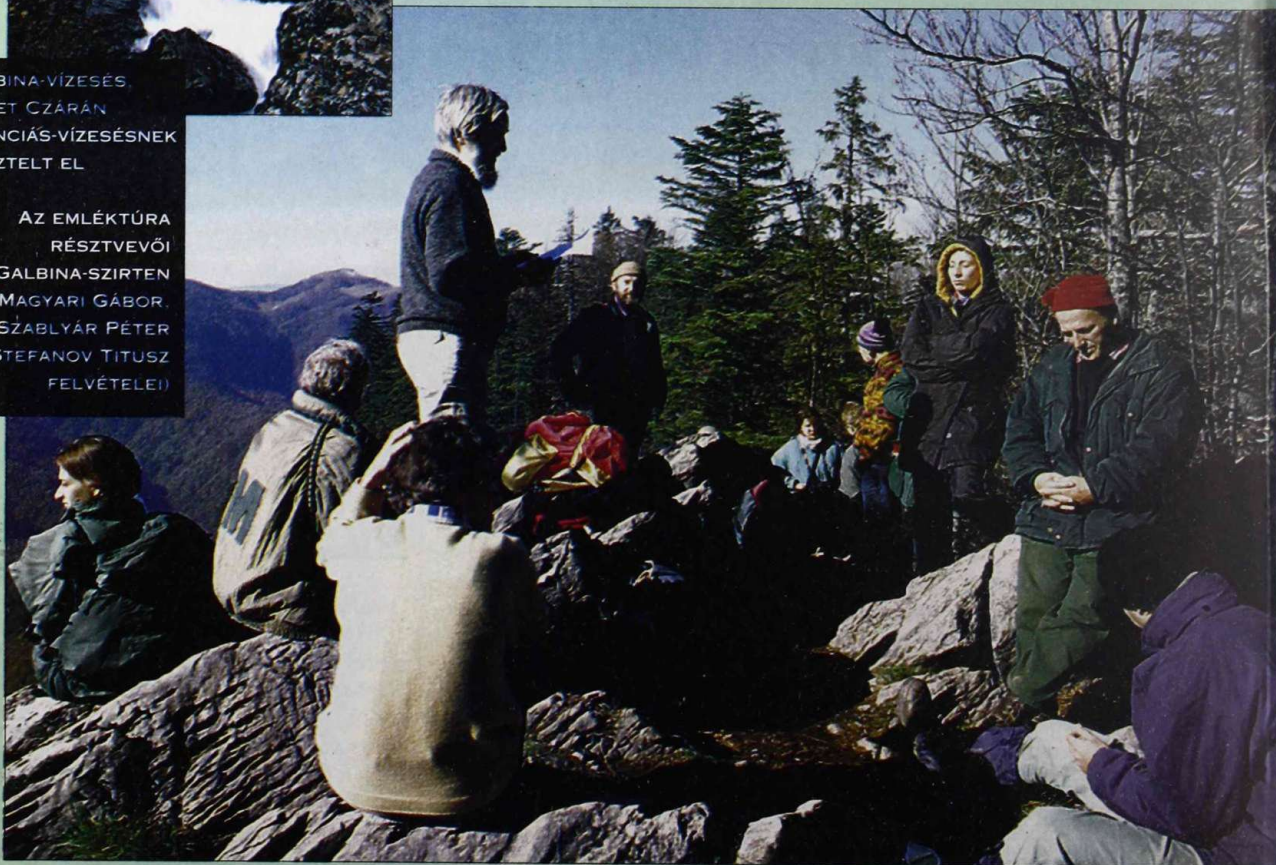
látványosság megtekintése után estére visszatértek a kiindulóponttra. Az utakat részben gyalog, részben lóháton tették meg.

Túravezetés felsőfokon

Abban az időben tömegturizmusról nem beszélhetünk, de a polgárosodó városlakók egyre több időt töltöttek

A GALBINA-VÍZESÉS,
AMELYET CZÁRÁN
EMINENCIÁS-VÍZESÉSNEK
KERESZTELT EL

AZ EMLÉKTÚRA
RÉSZTVEVŐI
A GALBINA-SZIRTEN
(MAGYARI GÁBOR,
SZÁBLYÁR PÉTER
ÉS STEFANOV TITUSZ
FELVÉTELEI)

étekből „svédasztalok”-at varázsolt elő. A vidéket színes ismeretterjesztő előadásokban mutatta be. Mindez ámulatba ejtette vendégeit. E vendéglátásnak hamar híre ment, s egyre többen kérték fel őt bihari túrák vezetésére. Körutjainak – közülük 24 a Bihar-hegységben volt – együttes hossza megközelítette az 1000 kilométert! (Ezek a szélsőséges időjárási viszonyoknak kitett utak, minthogy karbantartásukról senki sem gondoskodott, sőt, olykor szándékosan rongálták őket, rövid életűnek bizonyultak.)

Bál a barlangban

Barlangkutatóként kiépítette a Meziádi-barlangot (az akkor ismert szakasz kétharmadát ő maga tárta fel), képződményeit elnevezte és részletesen leírta őket. A több emeletre oszló barlangba a túrákat jobbra éjszaka vezette; innen az *Éjféli-körút* elnevezés, de *meziádi bál* névvel is illette e programot. Ezenkívül számtalan olyan kisebb-nagyobb barlangot tárt fel és írt le, amelyek előtt – főképp nehéz megközelíthetőségük miatt – addig ismeretlenek voltak.

Több barátja, vendége eljutott a „Hotel Galbiná”-ba is. Ez a különös „szálloda”, a Táborhegy oldalában nyíló inaktív forrásbarlang neki és munkatársainak szolgált szálláshelyül a terepen töltött hónapjai alatt. Barátja, dr. Szádeczky Gyula kolozsvári geológus professzor az akkor még tanárjelölt Balogh Ernő társaságában ott töltött egy hetükre így emlékezik: „Az előtermében a fal mellett tűzhelyek, nedves ruha szárítására szolgáló állványok foglaltak helyet. Beljebb kétoldalt, tábori ágyak, fenyőlombbal, vízhatlan takarókkal borítva, mellettük fogast helyettesítő ágas rudak, középen asztal selyempapír-terítővel, körülötte lócák és különböző kivitelben, vastag fa törzsekből fűrészelt üllékék voltak láthatók. Hátsó részén alacsony emelvények szolgáltak a poggyász elhelyezésére, legfeljebb az összeszűkülő végben pedig a robbantáshoz szükséges dinamitládák voltak elrejtve.”

Karsztosodás helyett: biharosodás

Czárán Gyula színes egyéniség volt. Bihari útjaira egyik teherhordó lova egy háromoktávós néma zongorát vitt mindig utána, s esténként, munka után rendszeresen azon gyakorolt.

Tollforgatóként is értékeset alkotott. Első munkája, a *Stina de Vale-i regék* (Biharfüredi regék) 1896-ban jelent meg, benne gyűjtve össze az általa oly szeretett vidék regéit, mondáit.

Az 1901-ben, majd bővített formában 1903-ban napvilágot látó kis kézikönyvet (Kalauz a biharfüredi kirándulásokra) „Biharfüred lelkes természet-

műveiből, az ő sajátos látásmódjával ismerhetjük meg ezeket a pompás helyszíneket.

Számtalan felszíni alakzatnak, barlangnak és barlangi képződménynek ő adott nevet. Javasolta, hogy a „karsztosodás” fogalmát a „biharosodás” megnevezéssel váltsák fel. Az alakzatoknak és a képződményeknek általa alkotott nevei főképp mitológiai, történelmi tárgyúak (Témisz kardja, Királyok zálogháza, Rákóczi zászlója, Hunyadi lándzsája, stb.). A révi Zichy-cseppkőbarlang című munkájában „nyelvújítóként” javaslatot tesz a cseppkőképződmények alakutani elnevezésére: az álló cseppköveket (sztalagmitokat) *bábnak*, a függő cseppköveket (sztalaktitokat) *csapnak*, a cseppkőfolyásokat *vértnek* javasolja nevezni.

Belehalt az erdőirtásba

A turistaútjaival, hídjával és kilátóival alaposan feltárt Bihar-hegység

CZÁRÁN FONTOS „TÚRAKELLÉKE”.
A NÉMA ZONGORA

barátnőinek” ajánlotta. Bevezetőjében az ismeretlen barlangokat fölkeresőknek máig megszívlelendő tanácsot ad: „Egész ismeretlen barlangokban járhat bárki is az eltévedés veszedelme nélkül, ha szigorúan ragaszkodik ahhoz, hogy a belépéstől kezdve végig mindig csak balra, vagy mindig csak jobbra tartson. Ez a legjobb Ariadne-fonal; mert a ki vigyáz rá és úgy megy, hogy mindig a balján vagy mindig a jobbján legyen a barlangi alagút sziklafala, és ettől el nem tér semmi szín alatt: annak előbb-utóbb vissza kell ímét kerülnie a barlang összes ágazatainak keresztül a bejáratához.” Útikalauzában huszonnyolc túrát javasol biharfüredi kiindulóponttal. A turistaútvonalait tartalmazó, Biharfüreden elhelyezett falitérképe elpusztult, de a turista-folyóiratokban – *Turisták Lapja*, *Erdély*, *Biharország*, stb. – megőrzött leírásaiból és az önálló kiadványokként megjelent

fokozatosan az érdeklődés közepontjába került. De a régebben elérhetetlen, fában gazdag erdőségekbe a fakitermelésben érdekelt vállalkozók is könnyedén eljutottak. Az első és legnagyobb pusztítást 1905-ben, a Czárán által legkedvesebbnek mondott galbinai területen végezték, teljesen megváltoztatva e csodálatos táj arculatát.

Czárán a mérhetetlen pusztítás látványától összetörve 1905. december 5-én érkezett Belényesre. Barátai alig ismerték meg. Menyházára hazatérve egy hónap múlva meghalt. „Nyugodjál drága barátom! Nemes életed nem pergett le hiába. Hegy, völgy, erdő, mező és patak századokig büszkén fogja hordani nevedet, a nép, mely a gyönyörű hegyiséget lakja, s kit te annyira szerettél....” mondta temetésén, menyházai sírjánál Szádeczky Gyula.

SBABLYÁR PÉTER